

Dit is een foto van een joodse vrouw, die een slapend kind bewaakt aan boord van een Egyptisch schip, dat haar en achthonderd lotgenoten naar Athene brengt. Zij zijn uit Egypte verbannen. Vandaar zullen zij wellicht naar Israël worden gebracht. En dat is dan weer een nieuwe bladzijde in het geschiedenisboek van de grootste en diepste schande van het mensdom, de uitbarstingen van antisemitisme. Een verfoeilijke tiran, een prutsende nationalist, een wrede blaaskaak volgt de voetsporen van alle redeloze nationalisten en verjaagt een minderheid van onschuldige mensen uit zijn rijk. Hoe lang zal deze lijdensweg van het joodse volk nog moeten duren? Hoe lang is die weg al geweest? Eindeindelijk hebben zij dan, door eigen kracht, met eigen offers een staat gesticht op hun oude bodem, een staat waar menige verlichte oude gevestigde democratie iets van kan leren en nog wordt hen dat minimale plekje op de aarde, waar zij woestijnen in boomgaarden veranderen, misgund. Nog zijn zij, die alleen maar in rust en veiligheid willen leven en werken, niet veilig. Jaloerse, achterlijke en barbaars geregeerde staatjes, waar de armoede der bevolking de afzichtelijke rijkdom van enkelen nog meer doet uitkomen, maken zich dik omdat die bevolking kijkt naar Israël. En zij worden gesteund door een tiran, wiens grote mond de misstanden in zijn rijkje moet wegschreeuwen.

Wat heeft deze vrouw, wat heeft dit slapende kind gedaan? Wat hebben die miljoenen gedaan, die uitgeplunderd, verdreven, uitgemoord zijn, door alle eeuwen? Zij hebben hetzelfde gedaan als alle mensen der aarde; geleefd, gewerkt, bemind, gehaat, en bovenal zijn zij bang geweest, bang, om wat weer ging gebeuren. En zij hebben geleden onvoorstelbaar veel, en zijn er steeds weer bovenop gekomen. Dit is een van de grootste wonderen van de wereldgeschiedenis: De geestkracht van dit ongelukkige volk. En de wereld heeft dat altijd maar laten gebeuren. Ook nu weer...

Het is echt wel een geschikt moment in de wereldgeschiedenis om rede en redelijkheid te bestrijden en de irrationele machten te verheerlijken. Bepaald erg nuttig.

MENS en Wereld

Humanisering der politiek

Het Spaanse falangistische regiem heeft de laatste weken van zich doen spreken, en daardoor is het vraagstuk van de verhouding tussen godsdienst en politiek weer aan de orde gesteld. Wij doelen dus meer op de demonstraties van Spaanse studenten en de brieven van intellectuelen aan buitenlandse collega's, dan op de boycot van vervoersmiddelen door de grote massa, voor welke het prijspeil reeds lang veel te hoog is. Ook de onderwijzers, leraren, professoren, auteurs enz. hebben het materieel gewoonlijk zeer moeilijk. Doch het gebrek aan geestelijke vrijheid en dus de daling van de culturele standaard vervult hen met grotere zorg. In het systeem van Franco betwisten verscheidene machten elkaar de leiding, vooral de echte Falangisten (nauw verwant aan de oorspronkelijke volgelingen van Mussolini of van Hitler) de monarchisten en de clericalen. Zij trachten aan de jeugd, de studenten, de pers en de radio hun ideologie op te dringen. Overwegend is echter thans een bekrompen clericalisme. Voorzover van het katholicisme afwijkende boeken voorhanden zijn in openbare bibliotheken, mogen zij slechts met toestemming der biechtvaders worden gelezen. De protestanten hebben het zwaar te verduren. De uiteraard beperkte demonstraties van verzet tegen de geestelijke druk moet men dus toejuichen.

Doch ook om andere redenen trok Madrid de aandacht. Franco kreeg bezoek van de sultan van Marokko en van koning Saoed van Arabië. Sinds 1945 onderhoudt het regiem hartelijke betrekkingen met de mohammedaanse vorsten en regeringen, voor wie religie en politiek onscheidbaar zijn. De sultan van Marokko, gekozen door de oelema's (religieuze voorgangers) is tevens hoofd der godsdienstige gemeenschap. Koning Saoed is absoluut leider in een theocratisch regiem en bewaker der heilige plaatsen. Verscheidene staten der moslims – zoals Pakistan – hebben een islamitische (wij zouden zeggen „confessionele”) basis. Hoewel zij geenszins alle in dezelfde mate ideologisch totalitair zijn, gevoelt het Spaanse clericalisme zich

tot zulke systemen aangetrokken, hoe verrassend deze solidariteit ook moge zijn als men zich de historische tegenstellingen tussen katholicisme en islam herinnert.

Nu zijn dergelijke strekkingen van internationale politieke betekenis. Men denke slechts aan de Spaans-Franse rivaliteit in de gebieden rond de Middellandse Zee, aan de kwestie-Israël, het geschil tussen Pakistan en India, waarin de Islam een rol speelt als godsdienstig-politieke macht. En de sympathie voor minder ontwikkelde volken wordt doorkruist door beduchtheid voor het feit, dat behoeftige massa's in achterlijke gebieden zo vaak worden geleid door ideologieën welke ons middeleeuws voorkomen, en door religieus fanatisme. Het is een fase, welke zij vrij zeker zullen overwinnen. Maar het actuele probleem is voor de West-Europeaan netelig. Praktische vraagstukken van binnenlandse politiek kunnen niet anders dan met behulp van rede, ervaring en universele ethische normen worden opgelost. En zodra bij buitenlandse spanningen een totalitaire ideologie het gevaar van een „kruistocht”, een „godsdienst-oorlog” en een gewelddadige bekeringsactie oproept (om maar niet te spreken van vernietigingsdrift) moet de humanist zich daarvan nadrukkelijk distancieren. Kortom: juist in dit bewogen tijdperk is humanisering der politiek – zowel in Oost als West – een zaak van leven of dood voor de cultuur.

Om het nog anders te zeggen: het is niet genoeg dat het Westen economische hulp, medische verzorging en technische bijstand aanbiedt. Zulke goede zaken zullen alleen dan bijdragen tot het geluk der mensheid, indien de meer ontwikkelde naties de humanistische strekkingen in de Afro-Aziatische vormen van civilisatie pogen te versterken (wat lieden als Franco niet doen kunnen) en indien het Westen ook de beste tradities van zijn cultuur exporteert. Deze taak is zwaarder, doch ook heilzamer voor de ganse mensheid dan het uitsluitend verlenen van de overigens broodnodige materiële steun.

C.

KRITISCH ALLERLEI

„Wij stellen ons voor dat door de radicale breuk met de opvattingen en methoden, die met het woord „stalinisme” plegen te worden aangeduid, de weg vrijgekomen is om het socialisme werkelijk tot zijn recht te laten komen, d.w.z. de humanistische gedachte, die er aan ten grondslag ligt, te verwezenlijken.” Dit verklaarde Wladislaw Bienkowski, de Poolse minister van Onderwijs in een exclusief interview aan een „Parool”-redacteur. Als Bienkowski bedoelt, dat in Polen de mens, meer dan voorheen, in zijn persoonlijke waardigheid, in zijn individuele drang tot geestelijke vrijheid gerespecteerd zal worden, dat dus ook de Poolse regering wil streven naar vrijheid van meningsuiting op alle gebieden, dan kunnen wij daarover verheugd zijn. Maar als zijn verklaring berust op een van die vele, steeds meer blijkende devaluaties van woorden, welke in wezen een diep-grijpende betekenis hebben, dan betreuren wij zijn verklaring en zien met grote zorg de toekomst van het Poolse volk tegemoet. Maar... men herkent de mens en een regering in de eerste plaats aan zijn daden. Laat ons afwachten...

Prof. Schulten, een Duitse bloedspecialist, heeft enige dagen vertoeft aan het ziekbed van een hooggeplaatste Rus, die voor een levensgevaarlijke kwaal in een Moskou's gasthuis werd verpleegd. Niemand wilde de Duitser zeggen, op wie hij zijn medische kennis toepaste. Pas via achterdeurtjes werd bekend, dat 't Wjatsjeslaw Malisjew was, voormalig leider van de Russische organisatie voor de ontwikkeling van de atoomenergie.

Dit bericht is symptomatisch voor een dictatoriaal systeem als het Russische. Zelfs de hoogste leiders kunnen er, ook als zij levensgevaarlijk ziek zijn - of misschien: juist als zij enz. - volkomen anoniem worden. Is dit geen bewijs van de ontmenselijking van de mens?

Het Engelse Lagerhuis heeft nóg niet kunnen besluiten, de doodstraf radicaal af te schaffen. Het heeft nu wel het aantal gevallen, waarvoor deze straf zal gelden, sterk beperkt.

Dit voorstel maakt meer kans door het Hogerhuis aanvaard te worden dan het initiatief-voorstel Silvermans - dat de doodstraf geheel uit de wet schrapte - dat in de ogen van het Hogerhuis geen genade kon vinden. Bevredigend is dit compromis niet: hoe kan men vrede hebben met een straf die geen straf is, maar vergelding, omdat hij de misdadiger geen kans biedt tot inkeer of heropvoeding? En die anderen - de voltrekkers

van de „straf” - dwingt medemens te doden zonder dat daartoe de geringste persoonlijke aanleiding bestaat!

Bij de toelatingsexamens voor de middelbare scholen in de komende zomer zullen vele leerlingen, die geschikt zijn voor dit onderwijs, toch moeten worden afgewezen omdat er geen plaats is. Dit is meegedeeld in de vergadering van de Katholieke Rectoren-Vereniging, welke in 's-Hertogenbosch vergaderde. Men verwacht, dat het aantal gedupeerden vrij groot zal zijn.

Wij leven toch wel in een vreemde wereld. De maatschappij schreeuwt steeds meer om intellect, en de jongens en meisjes die - zij het wellicht slechts enige - intellectuele aanleg hebben kunnen deze niet ontplooiën, omdat er geen scholen genoeg zijn. Als wij ons niet vergissen dreigt een dergelijke toestand ook t.a.v. vakbekwame arbeiders, omdat de lagere technische scholen - in de volksmond nog altijd: ambachtsscholen - ook al propvol zijn. En in universitaire kring jubelt men ook niet bepaald: vooral voor de bèta-vakken is geen plaats genoeg. Woningbouw geeft ook geen reden tot jubelen. Wanneer en waar wordt deze vicieuze cirkel doorbroken?

De marechaussee onderzoekt de financiële handelingen van een Haagse N.V., die aan de Landmacht goederen heeft verkocht. De marechaussee onderzoekt, waar de benzine is gebleven die overtollig was op het vliegveld Valkenburg. De marechaussee onderzoekt...

Dergelijke berichten leest men de laatste tijd herhaaldelijk in de pers. De regering voelt zich genooddaakt jaarlijks anderhalf miljard te besteden aan verbetering van het militaire apparaat, en met deze astronomische bedragen wordt in hoge en lagere regionen wel ietwat roekeloos, om niet te zeggen zonderling omgesprongen. Allen, die de noodzaak van dergelijke grote uitgaven hebben aanvaard, moeten er zich meer verantwoordelijk voor voelen. Ook scherpere controle is gewenst.

De Haagse rechtbank heeft de veertienjarige J. K. uit Den Haag, overeenkomstig de eis van de officier van Justitie, ter beschikking gesteld van de regering. Dit betekent dat de jongen, die vorig jaar de 54-jarige hoofdagent van politie A. A. met een bijl doodde, niet zal worden gestraft, doch heropgevoed.

Een wijs vonnis van de Haagse rechtbank. Deze volslagen ontworptelde jongen - heeft hij eigenlijk wel ooit ergens vaste grond gehad - bracht zijn kleuterjaren door

in Jappenkampen en is verder „opgevoed” in het van geweld daverende Indonesië van na 1945. Ook de politionele acties heeft hij van zeer nabij beleefd. Kan men zo'n knaap verwijten, dat voor hem een mensenleven slechts weinig telt? Hopelijk leert hij eens, wat echte menselijkheid is.

Nu de algemene ouderdomsvoorziening van kracht is geworden blijkt, dat er toch nog 6500 bejaarden aangewezen zijn op aanvullende hulp op basis van de Armenwet. De bonden van ouden van dagen hebben er bij de minister van Sociale Zaken op aangedrongen, deze „gunstverlening” te wijzigen in een aanvullende sociale voorzieningsregeling.

Wij voelen daar alles voor. Nu het overgrote deel der bejaarden (min of meer) financieel onafhankelijk is geworden - welk een geluk, dat het oud-dus-arm in ons land feitelijk niet meer bestaat - moeten die 6500 ook niet meer het gevoel hebben, „hun hand te moeten ophouden” voor hun sobere levensonderhoud.

In Barcelona en Madrid treden hoe langer hoe meer de symptomen van ontevredenheid onder Spanjaarden naar buiten. Studenten en „gewone” burgers stellen steeds scherpere eisen aan de regering-Franco.

Lagen die eisen uitsluitend in het materiële vlak, dan zouden wij er ons niet zozeer over verheugen. Maar dat vooral de Madrileense studenten steeds luider aandringen op meer geestelijke vrijheid, dat is een goed geluid. En dat na bijna twintig jaar dictatuur, die de geesten niet ongeschonden laat!

De advocaat-generaal van het Haagse gerechtshof meent, dat de bloedproef - genomen bij een industrieel, die „onder invloed” zou hebben gereden - onjuist was genomen en geen juist beeld geeft van de toestand, waar-

Rectificatie

In het artikel *Echt en onecht in geloof en ongeloof*, voorkomend in M. en W. van 9 febr. zijn enkele storende drukfouten geslopen.

Kolom 2 al. 2 reg. 11 hecht moet zijn onecht.

Kolom 3 al. 2 reg. 1 niet moet zijn met.

Kolom 3 al. 2 reg. 5 ongeloof moet zijn geloof.

Kolom 3 al. 3 reg. 3 ongeloof moet zijn geloof.

in de man na zijn aanhouding verkeerde. „Vrijspraak”, vorderde de advocaat-generaal, maar het hof wil de zaak opnieuw behandelen.

Eigenlijk een naargeestige geschiedenis, zo'n discussie over de vraag, of die bloedproef wel of niet juist werd gedaan. Het stelt de bloedproef discutabel, maar toont toch primair aan hoe noodzakelijk het is, dat automobilisten zich - als zij willen rijden - meer discipline opleggen. Dan zal het ook voor de hoogste rechters niet meer nodig zijn, „ja-en-nee” te moeten spelen over een borrel meer of minder. Meer eerbied voor de ander zij ook in het wegverkeer, evenals bij ieder menselijk verkeer, gewenst.

En nóg een tot vreugde stemmend bericht: in de Nederlandse mijnen zal waarschijnlijk binnenkort de vijfdaagse werkweek worden ingevoerd, zij het voorlopig één week per maand.

Wie ooit ondergronds is geweest en de druk der voortdurende duisternis heeft ervaren, kan zich er slechts op verheugen dat onze mijnwerkers letterlijk weer wat meer licht in hun leven krijgen.

R. B.

Wartoe gerechtigheid verwacht,
Daar de ongerechten de ongerechten
Berechten en elkaar bevechten
Tot de een heeft d'ander omgebracht

En beiden zinken in één nacht?

Nochtans, 'zoo draait de wereldkloot,
Door zon en maan om beurt beschenen,
En wie er op wiens lichaam stenen -
Wat deert dit den gemeenen dood?

Niets redt dan fierheid uit dien nood.

J. C. BLOEM.

(Uit: „Schrijversalmanak 1954”. Uitg.: Van der Peet, A'dam).

TWEEMAAL INDONESIAË

Tweemaal Indonesië. Een verhaal van onze tijd, en één dat uit oude, oude herinneringen bestaat, dat vol is van de geur van het verleden. Een roman, die zich met actuele problematiek bezighoudt, en een roman die de eeuwigheid zelf tot onderwerp schijnt te hebben. Groter contrast in aanpak en stijl dan tussen Albert van der Hoogte's „Huis in de Nacht” en „De Tienduizend Dingen” van Maria Dermoût is nauwelijks denkbaar. Misschien is het wel absurd die boeken in een bespreking samen te willen brengen. Maar ondanks de verschillen is er in beide romans iets, een niet in woorden te vatten element, dat weliswaar bij Maria Dermoût onvergankelijk veel subtieler en dwingender, vrijwel onophoudelijk aanwezig is, maar dat ook in Van der Hoogte's werk nu en dan doorbreekt, en bladzijden, fragmenten, de bijzondere glans van de waarachtigheid geeft. Wat is dat, hoe zou men het moeten noemen? Een sfeer? De weerschijn, de echo, van het *andere* daarginds, onmiskenbaar voor wie in de tropen geboren en getogen is, onmiskenbaar ook voor ieder, wiens voelhorens naar het „echte” nog niet beschadigd zijn? Maria Dermoût's hele wezen is (men zie ook haar andere boeken, „Nog pas gisteren”, „Spel van Tifa-gongs”, en het onlangs verschenen „De Juwelen Haarkam”), gedrenkt in, doortrokken van, het een leven lang liefdevol-aandachtig waargenomene en in de herinnering gekoesterde, van geur en kleur en gloed der natuur, van gezichten en gestalten, en het in gebaren en houding en misschien nog het meest in zwijgen uitgedrukte heimelijke *zijn* van mensen. Zij, Maria Dermoût, hoeft bij wijze van spreken niets anders te doen dan haar pen te dopen in dat reservoir van „tienduizend dingen”. Zelfs het kleinste, vluchtigste, heeft zijn geladenheid, zijn achtergrond van diepere betekenis, omdat het allemaal lang heeft liggen rijpen in een mensenziel, die van een wijze oude vrouw, een kunstnaares. Mensen en dieren en dingen zijn in haar werk niet los van elkaar, zij drukken elkaar uit, er zijn verbindingen en wisselwerkingen onder de oppervlakte van onze zogenaamde realiteit, en dat alles samen is het bestaan. Die buitengewone gevoeligheid voor het waarnemen en weergeven van het Geheel in het kleinste onderdeel – (het lot van een mens in een sieraad of gebruiksvoorwerp, leven en sterfen van generaties, komen en voorbijgaan van perioden, in schelpjes of stenen, tragiek van de ziel of een bloedig drama in vluchtige, schijnbaar niet ter zake doende gebeurtenissen, in een lied, een enkel woord) – disponeert Maria Dermoût vooral tot het schrijven van korte verhalen, novellen.

Ook in de roman „De Tienduizend Dingen” is die structuur een verzameling, van vertellingen die allemaal samenhangen, duidelijk waarneembaar. Als men met alle geweld in een paar zinnen zou willen zeggen waar het boek over gaat: En dan, over Felicia, die als kind in haar grootmoeder als het ware de verpersoonlijking ziet van de specerijtuin „Kleyntjes” op een eiland in de Molukken, en van de wonderen der natuur – en die, volwassen, met haar eigen kind na een zwerfend leven in Europa, terugkeert naar die grootmoeder, en de groene binnenbaai en het oude huis en het strand en de rotsen, de schelpen en de orchideeën – over Felicia, die tenslotte na lang eenzaam-zijn zelf het zinnebeeld wordt van de „Tuyn” en van meer dan dat, van het beginsel dat dood en leven als gelijkwaardig omvat. Wie de roman leest, weet echter dat deze „draad” van een verhaal niet het belangrijkste is, maar al dat andere, de honderd, de tienduizend dingen, zoals het heet in de oude

Molukse klaagzang voor een dode: ... niet alleen de mensen: dat meisje, die vrouw, en die, dit kind, dat kind, je vader, je moeder, een broer of zuster, de grootouders, een kleinkind, een vriend, een wapenbroeder; of je bezittingen: je mooie huis, de porseleinen bordjes op de zoldering verstopt, de vlugge prauw, je scherpe mes, het ingelegde handschildje uit vroeger tijd, de twee zilveren ringetjes aan je rechterhand, aan wijsvinger en duim, de tamme bosduif, je slimme zwarte loerie, maar ook: – hoor! hoe de wind waait! – hoe witgekuifd komen de golven aangesneld uit volle zee! – de vissen springen op uit het water, en spelen met elkaar – kijk! hoe de schelpen glanzend liggen op de stranden – denk aan de koralen tuinen onder water, en hoe zij gekleurd zijn – en de baai! de baai! – je zult toch nooit de baai vergeten!”

Bij Maria Dermoût zijn alle mensen eenzaam en toch *niet* alleen; altijd en overal geconfronteerd met de raadselachtigheid van wat in ons is en van wat ons omringt, en tegelijkertijd door dat geheim getroost. Er is in haar een oud, heidens, een zowel primitief als verfijnd element, dat de zoekende moderne intellectueel Van der Hoogte mist.

„Huis in de Nacht” verplaatst ons naar een ander eiland, Madoera, kort na het einde van de tweede wereldoorlog. Twee jonge Nederlanders, een arts en een jurist, zijn daar met een gouvernementsopdracht naar toe gestuurd; de één om een pokkenepidemie te bestrijden, de ander om er orde en recht te helpen herstellen. Maar de resident ontkent het bestaan van een epidemie, en de bevolking weigert zich te laten inenten; moordende en plunderende benden maken de streek onveilig. Bij gebrek aan een ander behoorlijk verblijf komen Justus Wenzel en Caspar Duwaer terecht in een vervallen, eenzaam huis, bij Marcus Sybrandy, vóór de oorlog eigenaar van een tegelfabriek, wiens vrouw en kind in een kamp omgekomen zijn. Voor Marcus bestaan alleen nog herinneringen, drank, en de band met de oude zieke hond van zijn zoon. Hij voelt een mengsel van onverschilligheid, medelijden en verachting voor de jonge mannen die, zonder enig begrip van de werkelijkheid waarin zij terecht gekomen zijn, ieder op eigen wijze op de omgeving reageren. Onverwacht bezoek van een verdwaalde cabaret-artieste, die met een gezelschap op tournee in de tropen is, veroorzaakt een crisis in de levens en onderlinge verhoudingen van de drie mannen. De vrouw speelt vanuit haar eigen eenzaamheid en onzekerheid met hen een spel van lokken en afstoten en verdwijnt na een paar dagen even plotseling als ze verschenen is. Justus en Caspar, die haar achternagaan om haar tegen een naderende bende te beschermen, komen niet terug. Marcus schiet eerst de zieke hond dood en daarna zichzelf. Een troep Nederlandse soldaten op patrouille vindt zijn lijk, het lege huis, en de nagelaten bezittingen van de twee gouvernementsambtenaren „gekomen om mee te werken aan de fictie van de heropbouw van het Koninkrijk”.

Volgens de tekst op de omslag van het boek heeft Albert van der Hoogte willen uitbeelden de problematiek van hen, die lijden aan de onontkoombare eenzaamheid van het individu „omdat zij ... nog niet aan de Laatste Waarheden toe zijn”. Persoonlijke eenzijdigheid en beperktheid tekent hij in de figuren van de naïeve arts en de steile jurist uit een calvinistisch milieu; en het gekwelde innerlijke vragen naar een „waarom?” personifieert hij in Marcus Sybrandy, die geen hoop, geen toekomst meer heeft. Toch komen deze hoofdpersonen en hun problemen niet volledig uit de verf. Justus Wenzel leeft nog het meest voor ons in de eerste bladzijden van de roman, die zijn kort, verwarrend verblijf in Batavia beschrijven, en Caspar Duwaer eigenlijk alleen dáár, waar de schrijver het niet direct over hemzelf heeft, maar over zijn ordelijk bureau, het portret van zijn gezin, of over de indruk die hij op anderen maakt. Marcus Sybrandy heeft bij vagen en flitsen scherpe contouren, een eigen gezicht, een persoonlijkheid.

Geen van hen haalt het echter uiteindelijk wat „werkelijkheid” betreft, bij de figuranten in dit boek, zoals de halfbloed politie-inspecteur George d'Aroxy, en zijn vrouw en dochters, in hun wijk vol trassi-lucht en kindergehuil, of de ten onrechte van diefstal verdachte Ibrahim Said, of Raden Abdoerasid uit Kalianget, het dorp van de Zoutregie. Voortreffelijk van scherpe waarneming en beknopte beeldende weergave zijn, hier en daar in de roman, fragmenten over een landschap, een stadsbeeld, of zomaar, over „het andere”, zoals het zich manifesteert in die heel gewone en toch in wezen zo raadselachtige dingen om ons heen.

„Zelfs vanaf de galerij van het residentiekantoor zag je dat het hotel van Achmad Sarbini een ongelofelijk vuile boel was, met stapels paardemest en de loslopende varkens op het erf. Achmad Sarbini zat in de voorgalerij met een houtje zijn tanden te reinigen. Toen hij zag dat Marcus naar hem keek stond hij op en boog plechtig. Marcus hief even de hand op. Er kwam een fruitkoopman voorbij en een politieagent met geschouderd geweer, en toen een paar jongetjes met een stokje waarover een dode slang hing. Het witte lijf van het reptiel glansde in de zon en de jongetjes liepen met hun rijstbuikjes vooruit, zo plechtig alsof het een processie was. De stem van de resident klonk nu vlak achter de singapore-deurtjes. Toen zwaaiden de deurtjes open en een tengere, al wat oudachtige Indonesiër kwam naar buiten. Hij droeg een Europees jasje boven zijn sarong en aan zijn hals zag je een stukje van zijn flanel. Een grote Hollander in khaki kwam achter hem aan. Op zijn schouders had hij passanten met de strepen van zijn rang. „Dus dat is afgesproken, regent,” zei hij, en hij gaf de Indonesiër een hand. Hij liep mee naar het rijtuigje en zag hoe de regent er in klom. Hij bleef staan toen de regent met het zilveren getingel van de pony het erf afreed.”

Hoe helder is dit, hoe goed geschreven. Maar diezelfde stijl wordt krampachtig en onnatuurlijk in de gedeelten waar Van der Hoogte achter zijn hoofdpersonen een groter, universeler, conflict zou willen suggereren. Caspar, Justus, Marcus en de vrouw Weldra zijn niet werkelijk genoeg, niet genoeg *individu*, om de symbolen van iets algemeen-menselijks te zijn. De schrijver heeft hen niet gezien en ervaren zoals hij het eiland Madoera met zijn „harde droge geur” heeft ervaren en er de mensen en dingen heeft gezien.

Maria Dermoût „De Tienduizend Dingen” (Querido 1955, f 7.90).
Albert van der Hoogte „Huis in de Nacht” (Contact 1956, f 5.90).

Ds. Buskes over het apartheidbeleid

J. J. Buskes jr. Zuid-Afrika's apartheidbeleid: Onaanvaardbaar! Daamen N.V., Den Haag, f 8.90.

Men moet grote bewondering hebben voor wat ds. Buskes op velerlei gebied presteert, voor zijn werkkraft, zijn enthousiasme en juist ook voor de helderheid van datgene wat hij op de verschillende terreinen biedt. In het onderhavige boek geeft hij de indrukken weer, die een reis van drie maanden door de Zuid-Afrikaanse Unie in begin 1955, op hem gemaakt heeft. Doel van deze reis was de bestudering van het rassenvraagstuk in de Z.A.U. en contactopname met de vertegenwoordigers van de verschillende groepen, waaruit de bevolking van deze Unie is samengesteld.

Vanzelfsprekend had hij van te voren deze reis door studie en lectuur voorbereid. En in zijn boek geeft hij dus ook een overzicht van het ontstaan der huidige situatie vanaf 1652, toen Jan van Riebeeck in Zuid-Afrika voet aan wal zette; schetst de verhouding der verschillende bevolkingsgroepen van den beginne af aan tot de huidige dag, nu de Nationalistische rassistens sinds 1948 de regering van de Z.A.U. in handen hebben, eerst onder Malan, nu onder Strydom.

Ds. Buskes noemt zich „Nederlander en calvinist”, hoewel hij geen van beide kwalificaties meer in de oude betekenis verdient, daar hij Nederlander zeker niet in een engere zin opvat en als theoloog niet alleen van K. Barth maar ook van wijlen prof. Heering invloed heeft ondergaan. Maar in de Z.A.U. schijnt ds. Buskes – onder invloed van zoveel oude geestverwanten? – zijn vroegere vorm van calvinisme gevoelsmatig weer enigszins te hebben benaderd. Daaraan schrijft ik toe zijn romantische vertekening van de Grote Trek, die niet voor niets vrijwel samenviel met de afschaffing van de slavernij door het Engelse Parlement. In het Manifest van een der grote leiders van deze Trek, Piet Retief, stond trouwens, dat zij hun oude woonsteden verlieten om zich elders te vestigen, waar zij „de juiste verhouding van heer tot knecht zouden weten te handhaven.” En de rol van de Engelse zendingsgenootschappen onderwaardeert hij, zoals de nationalist in de Z.A.U. gewoon zijn dat te doen: Van waardeering voor wat zij inzake de slavernij en het rassenvraagstuk gedaan hebben, geen sprake.

Het meest interessante van dit boek is voor de meesten onzer waarschijnlijk het verhaal van zijn bezoek aan de „Oases in de woestijn der apartheid”, waar de apartheid zowel principieel als praktisch is opgeheven, kleine groepen waar men vanuit ruimer beginsel in een menselijke samenleving der verschillende rassen tracht te leven, en het verhaal van zijn ontmoetingen met de strijders tegen de apartheid zoals de bekende schrijver Alan Paton – wiens boeken „Tranen over Johannesburg” en „De IJzeren Wet” ook in het Nederlands zijn vertaald en vroeger in dit blad besproken – Manilal Gandhi, een zoon van de „Mahatma,” en Father Huddleston, een dappere Engelsprekende bestrijder van de apartheid. – Ds. Buskes staat vrij koel tegenover de Engelsen in de Z.A.U. Maar hun kritiek op de Zuid-Afrikaners lijkt ons meer dan alleen maar „elementen van waarheid” te bevatten. Ziehier hoe ds. Buskes die weergeeft: De blanke Zuid-Afrikaners „staan buiten de wereldgeschiedenis, zij verstaan de problemen van de moderne wereld niet, zij hebben een verouderde bijbelbeschouwing en misbruiken de bijbel om hun politieke inzichten voor zichzelf en anderen aannemelijk te maken, zij beschouwen zichzelf evenals de Joden van het Oude Testament als een uitverkoren volk van God, zij zijn aartsconservatief, hun leven is geheel op het verle-

den gericht, hun nationalisme is bekrompen en zelfzuchtig, hun apartheidbeleid wordt geheel door vrees bepaald.” Daar is geen woord Frans bij. En deze kritiek is helaas maar al te waar. Vooral het laatste „element” ervan. Al is terecht onze eeuw „The age of anxiety”, het tijdperk van de vrees en de angst genoemd, en geldt deze minus-situatie dus niet alleen voor de Zuid-Afrikaners.

Zeer leerzaam zijn de gesprekken, die ds. Buskes met allerlei christelijke leiders in de Z.A.U. heeft gevoerd. Humanisten zullen deze waarschijnlijk vaak moeilijk begrijpen, wanneer zij tenminste niet van christelijke huize zijn. Dat een groot dichter als Totius zeggen kan: „Volken en Koninkrijken ontstaan naar Gods wil, wereldrijken niet,” doet de humanist misschien vragen, of volgens deze redenering niet kleine primitieve gemeenschappen als sippe of maatschap naar Gods wil ontstaan zijn en grotere, latere verbanden niet? Maar dan zouden de stamverbanden der Afrikaners verkozen worden boven organisaties als de Z.A.U.! Voor de humanist is ook moeilijk te begrijpen, dat prof. Strauss op een Calvinistisch congres in 1950 betogen kon, dat „de Naturel, die Christen is, nog niet mondig is en dus ook geen christelijke beschavingsarbeid dragen kan.” „Hoewel voor God gelijk en ewe doemwaardig is die christen-blanke toch met ampsgezag oor die Naturel bekleet en in die sin ons onderling ongelijk. Daarom moet die Naturel aan ons gehoorsaam wees. *Dan moet hij selfs ons tuchtiging in die naam van die Here Here verdra omdat dit vry maakt van die sondeslawerney.*” (Onderstreping van Ref.) ¹⁾ Prof. Strauss gaat dus uit van de onmondigheid van de Afrikanen. Merkwaardig is, dat prof. Gerdener, een bekend zendingsgeleerde en voorzitter van Sabra (Suid-Afrikaanse Buro vir Rassenaangeleenthede), die door ds. Buskes met waardering genoemd wordt, op een Sabra-congres (volgens Die Vaderland van 12 januari 1955) in, tegenstelling tot het oordeel van prof. Strauss gezegd heeft: Sabra gelooft niet in de inherente minderwaardigheid van de Afrikanen. Indien hij daaraan geloofd had, zou hij het beleid van integratie aanvaard hebben, want dan zou er geen bedreiging van de blanken zijn geweest. – In de woorden van deze zendingsman wordt dus als laatste drijfveer tot de apartheid de angst van de blanke voor zijn „bedreiging” opgegeven. En de wijze waarop nationalist als prof. Strauss zich uiten, doet steeds deze angstdrijfveer vermoeden.

Onze lezers merken, dat het boek van ds. Buskes zeer interessant is. Het „is een helder en suggestief geschreven boek, dat men als een roman achter elkaar uitleest”, heeft een fel tegenstander ervan in „Elseviers Weekblad” van 8 september 1956 geschreven. Op diens artikel wil ik kort ingaan, omdat deze bestrijding van het boek van ds. Buskes eveneens zeer leerzaam is. De schrijver dr. H. Jonker is evenals ds. Buskes predikant te Amsterdam. Hij is echter „Gereformeerddebonder”. Hij acht het boek van ds. Buskes eenzijdig en citeert daarom de Indische spreuk: Beter is het geheel blind te zijn, dan een zaak van slechts één kant te bezien. Van welke kant hij de zaak beziet begrijpt men, wanneer men leest: „Het is bekend, dat de anthropologen over de degeneratieve gevolgen van bloedvermenging zeer verschillend denken.” Inderdaad zijn er nog wel enkele eugenetici, die rassenvmenging biologisch als niet zonder bezwaren beschouwen. Maar één der bekendste vaklieden hier te lande verklaarde, dat de meest bevoegde eugenetici degeneratieve gevolgen van rassenvmenging ontkennen, *eenvoudig omdat zij nooit gebleken zijn.* ²⁾ Merkwaardig en typerend is

ook wat dr. Jonker schrijft over „het juridisch probleem, of, en in hoeverre de overheid het recht heeft in te grijpen in de huwelijksverbindingen tot bescherming van het voortbestaan als volk.” „Te onzent heeft de overheid dienaangaande enige bevoegdheden.” Hij vergelijkt hier dus het verbod van huwelijken en geslachtsgemeenschap van verschillende huidskleur of „ras”, dat de Z.A. nationalist (in navolging van de Nazis) in de wetgeving van de Z.A.U. hebben ingevoerd, met het verbod van huwen van naaste bloedverwanten in de Nederlandse wetgeving, van welk verbod nog in bepaalde gevallen dispensatie kan worden verleend. Maar deze vergelijking gaat geheel mank. De Nederlandse bepaling springt niet voort uit gevoelens van superioriteit en wil tot discriminatie, maar uit het ervaringsfeit, dat huwelijken tussen engere bloedverwanten zeer dikwijls degeneratieve verschijnselen tot gevolg hebben. – De voorkeur van dr. Jonker blijkt ook naar één kant uit te gaan.

Slechts zeer weinigen van ons zullen de grond van de Z.A.Unie kunnen betreden. Het boek van ds. Buskes stelt allen in de gelegenheid met hem de reis te maken en op een afstand de strijd te volgen, die mensen elkaar aandoen, en waarvan de gevolgen nog niet zijn te overzien.

¹⁾ En dan te bedenken, dat meer dan de helft der (zwarte) Afrikaners christen is!

²⁾ Prof. Serton („Zuid-Afrika”, blz. 37 en 55), hoogleraar te Stellenbosch, geeft toe, dat de Zuid-Afrikaners waarschijnlijk voor ca. één procent „zwart bloed” hebben, d.w.z. aan een zwarte stammoeder te „danken” hebben. Heeft iemand daaruit ooit conclusies getrokken omtrent degeneratieve verschijnselen bij de Zuid-Afrikaners?

J. B. MEIJER

Naschrift:

De redactie van Mens en Wereld, bij wie deze recensie wegens overvloed van kopij lang is blijven liggen, verzoekt een naschrift over de latere gebeurtenissen in de Z.A.Unie, daar de reis van Ds. Buskes in 1955 plaats vond.

Wat in 1956 het meest de aandacht van de wereld heeft getrokken, is de arrestatie en het proces van een groot aantal opposanten tegen de apartheidspolitiek, die door de regering van hoogverraad werden beschuldigd. Zij werden tijdens het proces in een kooi gebracht, waarvan één zijde pas geopend is, toen de verdedigers dreigden de zaal te verlaten, indien in de situatie geen verandering werd gebracht. Eén der beschuldigten is de zendeling Luthuli, voormalig stamhoofd der Zoeloes, voorzitter van het African National Congress, van wie Ds. Buskes zegt: „een overtuigd en toegewijd christen,” die maatschappelijk „in de richting van het Engelse socialisme zou willen gaan.” „De geweldloosheid is voor hem niet enkel een techniek, maar ook in de eerste plaats een levensbegin-sel.” Hij is sterk door Gandhi beïnvloed. De bekende Amerikaanse journalist John Gunther schrijft over hem: „een uiterst edelmoedige en innerlijk zuivere figuur.” Over meerdere andere beklagden zou in gelijke zin geschreven kunnen worden. (Zwarte) Afrikanen hebben dit proces gekenschetst als een politieke stunt om de (blanke) Zuid-Afrikaners op te schrikken en bang te maken voor een opstand der Afrikanen tegen de Z.A. Unie. Want deze angst is het, die vele blanken in de armen der nationalist drijft.

Vijf jaar geleden is door Malan een commissie onder leiding van Prof. Tomlinson benoemd om een plan voor de territoriale apartheid der rassen op te stellen. Dit rapport is nu gepubliceerd. Het stelt voor de bestaande reservaten der Afrikanen te verenigen tot een vijfde provincie van de Unie. De oppervlakte van deze vijfde provincie zou dan 13,7% van die van de Unie bedragen en wanneer later,

Laten wij de zaak niet omdraaien!

De vorige maal – misschien weet u 't nog – hadden we 't over de dominee, die mij pijn had gedaan. Hij had ietwat hovaardig beweerd dat er bij de strijd voor een betere maatschappij op niet-godsdienstige mensen niet gerekend zou kunnen worden. Vooral in moeilijke ogenblikken zouden zij er het bijltje spoedig bij neerleggen. Wanneer die strijd moeilijk zou zijn en offers zou kosten, dan zouden zij – wij dus – de moed en de kracht niet kunnen opbrengen. Naar zijn mening kon men de kracht om onder moeilijke omstandigheden vol te houden alleen vinden in het gebed en in vertrouwen op God.

Die bewering had mij pijnlijk getroffen en eigenlijk vrij diep gewond. Temeer nog, omdat zij werd uitgesproken in de dagen vlak na de bevrijding toen de herinnering aan verscheidenen mijner niet-godsdienstige vrienden, die in het verzet hun leven hadden geofferd, nog bijzonder schrijnend was.

De vraag, of niet-godsdienstige mensen inderdaad geen houvast in het leven hebben, legden we ter discussie voor. Het zou een mooi onderwerp zijn om zich eens met elkaar op te bezinnen in een gespreksbijeenkomst van het Verbond.

Alléén, zo schreven we, wij hebben de zaak niet omgedraaid. Wij hebben de dominee de kracht om zijn geloof... voor hem, niet betwist.

„Dat had je dan toch maar wèl moeten doen,” hebben sommigen mij in zo'n gespreksbijeenkomst gezegd: „Het geloof berust op on-

waarheid en onwaarheid moet bestreden worden. Je legt wel wat veel eerbied voor de godsdienst aan de dag.” En een briefschrijver schreef mij al eerder eens in soortgelijk verband: „Hoe kan een humanist eerbied hebben voor een overtuiging, die volgens hem misleidend is?”

ONTMOETINGEN OVER HUMANISME (II)

Nou worden hier wel in eens een heleboel dingen door elkaar gehaald. Daar is in de eerste plaats die verschrikkelijk veel omvattende vraag: Wat is nu eigenlijk waarheid? Dan de vraag of onwaarheid – dat is natuurlijk: wat wij als onwaarheid beschouwen – bestreden moet worden. En dan nog de vraag of je eerbied zou moeten hebben voor een overtuiging die naar je eigen mening op onwaarheid berust. Maar al deze vragen hebben niet zo heel veel te maken met het punt, waar het om ging. Dat was namelijk: Of men de ander de kracht van zijn geloofs- of levensovertuiging zal ontzeggen, omdat die overtuiging een andere is dan de onze. Zoals de dominee ons de kracht ontzegde, omdat we zijn geloof niet deelden.

Dan doen we elkaar tekort. Men behoeft de levensovertuiging van een ander niet te delen, ja men kan die overtuiging zelfs vierkant on-

juist vinden, om toch de persoon van die ander volkomen ernstig te nemen en hem volledig te eerbiedigen in zijn anders-zijn. En als men hem ernstig neemt, dan neemt men hem in zijn geheel ernstig, dat is: met zijn overtuiging, die, althans op dat moment, bij hem behoort, een deel van hem is. En die voor hem de krachtbron van zijn leven uitmaakt. Men kan de persoon niet losdenken van zijn levensovertuiging. Zijn overtuiging, hoe ouijst, hoe slecht gefundeerd wij die eventueel ook vinden, geeft aan hem dezelfde kracht als de onze aan ons.

Dat bleek mij nog eens overduidelijk uit een gedicht van de gereformeerde predikant Okke Jager, waar hij schreef! ¹⁾

Kan ik het helpen, dat ik alles niet
kan zeggen?
Maar voelen jullie dan niet iets van
het geweld
Van wat de duurste dominee niet uit
kan leggen
En wat geen moeder aan haar kinderen
vertelt?
Van pure heerlijkheid is het niet uit
te spreken.
Kon ik maar onder aan de preekstoel bij
de trap
Een hand aan Jezus geven en Hem laten
preken,
En zeggen: pas op 't deurtje, want de
ruimte is krap.

In deze woorden voelen we iets van 't geweld, van de kracht, die de geloofs- of levensovertuiging voor de ander kan hebben, al kan die overtuiging op zichzelf de onze niet zijn. Hier weten we te staan voor een mens die inderdaad in zijn geloof de krachtbron voor zijn leven vindt. Hier past ons alleen de eerbiediging van de ander in zijn anders-zijn, maar dan van die ander in zijn geheel, met zijn levensovertuiging.

Het klinkt wat zwaar, maar het is toch wel juist, zoals we 't elders eens uitgedrukt vonden: Wanneer men komt te staan tegenover de ander in zijn diepste levensovertuiging, trek dan uw schoenen van uw voeten, want gij staat op heilige grond.

En dat was het nu net, wat ik had gemist bij de dominee, die ons de kracht en moed ontzegde. Dáárom had hij mij pijn gedaan. Omdat hij met plumpe voeten trad op onze „heilige grond” – maar laten wij de zaak niet omdraaien!

C. H. SCHONK

¹⁾ In de bundel: Worden als een kind, p. 48.

(Slot van pag. 4)

zoals gehoopt wordt, de Britse protectoraten in Z.A. erbij zouden komen 45 ½. Let wel: bij een bevolkingsverhouding van blank tot niet-blank als 1:4! De rassen zouden „apart” leven. Het rassenprobleem zou hierdoor echter geenszins zijn opgelost, daar de blanken het niet zonder de zwarte arbeid willen stellen. Uitgerekend is, dat in de vier provincies der pigmentokraten, zoals Gunther de nationalistien noemt, in het jaar 2000 in het voor hen gunstigste geval de verhouding van de gekleurde tot de blanke bevolking 3 tot 1 zal wezen. De regering Strydom heeft dit goed begrepen en verklaard, dat zij niet met de gehele inhoud van het rapport instemt. Merkwaardig is echter, dat zij Prof. Tomlinson, die dit najaar in Nederland is geweest, „niet toegestaan heeft over het naturellenprobleem in Z. Afrika in het openbaar te spreken.” (Zuid-Afrika, nov. 1956). De vergaderingen in verschillende steden aangekondigd, werden afgezegd. – De Afrikanen hebben een bijeenkomst in Bloemfontein belegd, waarin zij het rapport Tomlinson bespraken. De gedachte aan een aparte zwarte gemeenschap werd door hen verworpen, zoals dit vroeger ook door de Amerikaanse negers was gedaan, toen hun een dergelijke apartheid in Amerika werd aangeboden. Prof. Matthews van de Universiteit der Afrikanen te Fort Hare zeide, dat het plan geheel irreeel was. Gelijkheid van behandeling van alle inwoners van de Unie werd geëist. Dr. Xuma, de vroegere voorzitter van het African National Congress, achtte de gebiedsscheiding alleen aanvaardbaar op grondslag van eerlijkheid en rechtvaardigheid en dus met inachtneming van de verhouding der bevolkingscijfers, zodat de Afrikanen ook het hun toekomende deel aan mijnen, havens, steden en verdere kapitaalgoederen zouden moeten ontvangen.

Uit de resterende gebeurtenissen kies ik slechts de volgende feiten:

De Ned. Hervormde Kerk in Z.A. heeft in mei een „beleidsverklaring” gepubliceerd, waarin o.m. gezegd wordt: „het is grotendeels een sur-

rogaateenheid en -broederschap, die de mensen zonder Christendom willen verwerkelijken in een wereld, die door de zonde wordt verscheurd.” – Op 1 mei (Is deze datum uitgekozen?) heeft het parlement een wetsvoorstel aangevaard, dat apartheid invoert in de vakverenigingen. – De Afrikanen hebben geprotesteerd, dat bij de uitzending naar de Olympische spelen discriminatie is toegepast. – In januari 1957 heeft de regering aangekondigd, dat de niet blanke studenten van de „open” universiteiten van Kaapstad en Witwatersrand zullen worden verbannen en een wet tot stand zal komen, die het hogere onderwijs voor „niet-Europeaanen” regelt. Vier Zuidafrikaanse studentenverenigingen hebben tegen dit voornemen van de regering geprotesteerd. En er zullen aparte opleidingen en diploma's komen voor zwarte en blanke verpleegsters. – Het departement van Buitenlandse Zaken zal een aparte afdeling krijgen voor Afrika met het oog op een ordelijke ontwikkeling van dit werelddeel. De belangstelling van de Nationalisten voor wat er elders in Afrika op de wijze van de samenwerking der rassen in plaats van op die der apartheid gebeurt, is bekend en begrijpelijk. Ook deze vrezen zij. Maar de andere blanken vrezen ook hen. De reeds geciteerde John Gunther schrijft in de lijvige encyclopedie (800 bl.), die hij aan Afrika heeft gewijd en die in het Nederlands „Afrika in de Branding” heet, dat hij in Dakar een stoere Franse ambtenaar heeft ontmoet, die niet uitmuntte door bijzondere liefde voor de Afrikanen. Gunther vroeg hem hoe hij over de blanke leiders van de Unie dacht. Antwoord: „Ze zijn het grootste gevaar voor de blanke, dat dit continent ooit gekend heeft, omdat ze de Afrikanen overal in Afrika anti-blank zullen maken.” En de piloot van het vliegtuig, waarmee Gunther uit de Unie vertrok, zei, toen zij de grens passeerden op rustige toon: „Nu is de lucht schoner. Telkens als ik de Unie verlaat, krijg ik het gevoel dat ik mijn medemens weer in het gezicht kan kijken.”

J. B. M.

In het nummer van 26 jan. j.l. schreef ik een artikeltje „Is dit uw leven?”, waarin ik kritiek oefende op de uitzending *Dit is uw leven*, voorgekomen in de *Show-boat-show* van de V.A.R.A. De bedoeling was om reacties uit te lokken, reacties van instemming en van kritiek op dit artikel. Tot mijn grote verwondering ontving ik persoonlijk negen brieven, die alle getuigden van instemming met het stukje en de redactie ontving nog drie andere reacties, eveneens instemmend met de kritiek. Geen enkele reactie kwam om bedoelde uitzending te verdedigen.

Ik durf hieruit geen conclusies te trekken, behalve dan deze, dat ik blijkbaar niet zo alleen stond in mijn afwijzing van de bedoelde uitzending. Waarom uit de tallozen, die de uitzending hadden bewonderd, – gezien het aantal brieven dat de V.A.R.A. ontving –, geen lezer van M. en W. nog eens naar de pen greep, ter verdediging van de uitzending, is mij niet duidelijk. Ik meen, dat het vele lezers van M. en W. zal interesseren kennis te nemen van de reacties.

H. B.

De ontwikkeling van de moderne natuurwetenschappen (III)

Psychologie

Na in het voorgaand artikel een korte beschouwing gewijd te hebben aan de verandering van opvattingen, die de moderne biologie te zien geeft wanneer wij haar vergelijken met de oudere biologie, willen wij in het nu volgende artikel iets dergelijks doen ten aanzien van de psychologie.

Evenals het ondoenlijk bleek het grondbegrip van de biologie, het „leven”, scherp te omschrijven, blijft ook dat van de psychologie of „zielkunde” ondefinieerbaar. En als wij vragen: „Is er iets, dat correspondeert met de term „ziel” of „psychè”, dan moeten wij niet al te verwonderd zijn, als het blijkt dat op deze vraag geen bevredigend antwoord gegeven wordt.

Het begrip „psychè” werd het eerst stelselmatig ontwikkeld door Aristoteles, nadat het door diens leermeester, Plato, onder de aandacht gebracht was.

Voor Plato was de ziel (psychè) een wezen, afkomstig uit een andere en hogere wereld dan de wereld van de zintuigelijkheid en veranderlijkheid. Aristoteles vat de psychè op als het levensbeginsel dat al wat leeft, „bezielt”, zodat hij ook spreekt over de psychè van een dier of een plant. Zijn opvatting bleef, met ondergeschikte veranderingen (o.a. door Thomas van Aquino), geldig tot in de 17e eeuw. Verandering van betekenis wordt eerst aangebracht door Descartes, die het begrip beperkt tot de verschijnselen van het menselijk zelfbewustzijn en daarmee zowel de planten als de dieren buiten het gebied der psychologie plaatst. De strijd die na hem ontketend werd door verschillende rivaliserende nieuwere theorieën, waarin speciaal de namen van Spinoza, Leibniz en Locke genoemd dienen te worden, ga ik stilzwijgend voorbij.

In de 19de eeuw kregen de denkbeelden van Locke (empirisme) overheersende invloed, vooral in Duitsland op voorbeeld van Herbart (1776-1848). Deze was er stellig van overtuigd, dat men uiteindelijk ook de psychische verschijnselen in exacte wiskundige wetten zou kunnen uitdrukken. Maar daartoe moesten eerst langs experimentele weg vele gegevens verzameld worden, en vooral ook methoden gezocht worden om deze verschijnselen nauwkeurig te meten.

Deze gedachten werden uitgewerkt door Ernst Heinrich Weber (1795-1878) en Fechner (1801-1887), de eigenlijke pioniers van de experimentele psychologie, die vooral in Amerika, maar ook in Europa grote opgang maakte. Hele psychologische laboratoria verrezen, waar men de exacte methoden der fysica zo goed mogelijk aan de psychologie trachtte aan te passen (Heymans in Groningen!). Grootmeester op dit gebied waren Wilhelm Wundt (1832-1920) en Franz Brentano (1838-1917). Het werk van de laatste, o.a. „Psychologie vom empirischen Standpunkt”, heeft zijn leerling, de filosoof Husserl, sterk beïnvloed.

Langzamerhand begon het begrip van wat men eigenlijk onder „psychè” moest verstaan, zich te wijzigen. De Engelse psycholoog McDougall stelde als omschrijving voor, dat de psychologie de wetenschap zou zijn van de geest, of liever van de gedragingen van mens en dier (the science of conduct or behaviour). Door een verkeerde interpretatie van zijn bedoelingen, leidde dit tot een tak van de psychologie die onder de

naam „behaviourisme” tot groot aanzien kwam, vooral in Amerika. In dit behaviourisme is echter geen spoor van de „geest” te bekennen. Evenmin van bewustzijn, laat staan van zelfbewustzijn! Het enige wat beschouwd werd (en wordt, want deze richting telt nog steeds vele aanhangers!) als toegankelijk voor het onderzoek, is volgens deze zienswijze het gebied van de lichaamsbewegingen.

Wel zeer duidelijk is de gehele periode die zich uitstrekt over de 19e eeuw en het begin van de 20ste eeuw, een „zielkunde zonder ziel”, zoals spottend gezegd is. Dit spreekt ook eigenlijk vanzelf, waar de oudere psychologie, evenals de oudere wetenschap in haar geheel, sterk mechanistisch en materialistische ingesteld was. Zij hield zich bezig met processen, die met behulp van wiskunde, fysica en chemie zuiver mechanistisch verklaard moesten worden. De psychologie is in deze periode een „mental chemistry” (een mentale scheikunde) zoals Stuart Mill het eens uitgedrukt heeft. Ergens las ik de prachtige omschrijving: „De mechanistische psychologie ondervraagt de ziel in de folterkamer van het experiment!”

Uit dit alles moet natuurlijk niet opgemaakt worden, dat deze oudere onderzoeksmethoden waardeloos zouden zijn. Integendeel: zij leverden en leveren nog steeds uitermate waardevol materiaal. Maar het is langzamerhand toch meer en meer duidelijk geworden, dat grote gebieden zich niet eigenen voor deze wijze van onderzoek. De oudere psychologie faalt, als zij zich wendt tot problemen die samenhangen met karakter, temperament, creativiteit, religieuze overtuigingen, waardebeoordelingen, en nog vele andere vragen. Op deze gebieden wordt namelijk het laatste woord niet gesproken door het mechanistische determinisme, maar door de wezensvrijheid van de mens.

Aan het begin van onze eeuw komt er dan ook, evenals op de overige gebieden van ons denken, een omkeer in de psychologische opvattingen. Tegenover de psychologie der elementen, die het zieleleven tracht op te bouwen uit losse, niet samenhangende bestanddelen of elementen, begint zich een structuur-psychologie te ontwikkelen; het zieleleven wordt daarbij gezien als een organisch geheel. Een van de belangrijkste vernieuwers is de psycholoog en filosoof Spranger. In zijn in 1914 uitgekomen werk „Lebensformen”, waarvan in 1930 reeds zeven drukken verschenen waren(!), voert hij zonder bedenken begrippen als „doel”, „zin”, „waarde” e.d. in, die voorheen taboe waren in de exacte wetenschap. Spranger en de moderne psychologen zien de mens weer als zinvol deel van een bovenpersoonlijk verband. Tegenover de mechanistische causaliteit komt de finaliteit te staan – geheel zoals wij dat ook in de biologie zagen. Verder maakt het objectieve experiment plaats voor een subjectief „zich inleven” van de onderzoeker. De moderne psycholoog staat niet meer in verhouding van heer tot knecht tegenover het psychologisch gebeuren. Hij tracht niet alleen rationeel te begrijpen, maar zoekt te verstaan.

Ook op dit gebied zien wij dus tussen de oudere en de nieuwere opvattingen de tegenstelling van puur verstand tegenover het levende denken.

Was de oudere psychologie nog vooral natuurwetenschap in de zin van de exacte fysica, de nieuwere zoekt andere wegen, wat reeds uitkomt in de naam „geesteswetenschap” die zij aanvaard heeft. Men kan het karakter van de nieuwere psychologie met één woord tekenen, zij is een *totaliteitspsychologie* geworden. Ook is van belang het inzicht dat zich gevormd heeft, dat het „ik” van de mens niet die fundamentele betekenis heeft, die er vroeger, mede onder invloed van de cartesische denkwijze, aan toegekend werd. Naast het „eigen ik” bestaan andere „ikken” en „dingen” van de buitenwereld, die minstens even grote betekenis hebben als het „eigen ik”. In één woord: het „wij” is van groter draagwijdte en van meer belang dan het „ik”. Ook is de afscheiding tussen „ik” en „wij” niet zo volstrekt, als vroeger gedacht werd. Vooral de parapsychologie en de dieptepsychologie hebben dit op overtuigende wijze doen inzien.

Met het noemen van het woord „dieptepsychologie” werd nog een andere essentiële vernieuwing in de psychologische inzichten aangevoerd. Werden door de oudere psychologie alleen de bewustzijnsverschijnselen bestudeerd – (we zagen reeds, dat de behaviouristen zelfs deze wilden uitbannen) – door Sigmund Freud (1856-1939) werd sterk de aandacht gevestigd op de onderbewuste en onbewuste factoren die mede aansprakelijk zijn voor onze daden en voor onze gehele persoonlijkheidsstructuur. Was Freud, vooral aanvankelijk, nog sterk onder de invloed van een mechanistische denkwijze, zijn jongere tijdgenoten, Adler, Künkel en met name Jung en zijn school (Neumann) staan geheel op het standpunt van de geesteswetenschap.

Juist de dieptepsychologie heeft in elk geval volkomen nieuwe wegen gebaad die leiden tot een ongekende verruiming van inzicht en tot geheel van de tot dusver gevolgde methoden van onderzoek afwijkende behandelingswijzen op therapeutisch gebied, maar óók – en dat is wellicht van nog meer belang – tot een vernieuwing van onze denkwijze en van onze levenshouding.

Als gevolg van een en ander, mag gezegd worden, dat meer en meer blijkt, dat al het bestaande, de mens inbegrepen, gezien moet worden als een geheel van totaliteiten, die elk een zekere graad van bewustheid vertegenwoordigen. Er bestaat, zo is het wel uitgedrukt, maar één weg, waarlangs „het leven” evolueert in telkens nieuwe scheppingen: de weg van de steeds verder gaande bewustwording. De mens verkeert daarbij thans in de faze, dat hij uit de droom van de „ik”-illusie begint te ontwaken en komt tot zelfbewustzijn. Aldus wordt de mens vrij. Hij wordt weer één met het heelal, waarmede hij zich kosmisch gebonden weet, „niet in bewuste afhankelijkheid, maar in vreugdevolle eenheid”, zoals dr. C. J. Schuurman dit eens treffend geformuleerd heeft. Deze moderne zienswijze staat wel veraf van de oude causaal-mechanische psychologie die wij in het begin getekend hebben. Toch heeft zij zich hieruit geleidelijk ontwikkeld – een ontwikkeling die gevolg was van de algemene verandering van denkwijze die omtrent het begin van deze eeuw zich kenbaar maakte op alle gebieden van de natuurwetenschap.

DR. H. GROOT.

23 februari 1957

IK denk er ZO over

Mogen we a.u.b. anti-godsdienstig zijn?

De heer Prins redeneert in „Ik denk er zo over” in M. en W. van 26 januari j.l. precies langs mijn betoog heen. Als hij dat goed leest, zal hij tot de conclusie komen, dat ik degenen, die zich tot een buitenkerkelijke instantie als het H.V. of Humanitas wenden, per se niet met on- of anti-godsdienstigheid lastig zou willen vallen; de overeenstemming in levensbeschouwing moet het ons slechts gemakkelijker maken met hen in contact te komen. Ik vraag de heer Prins:

- 1e. Hoe kunnen we iemand, die reeds onkerkelijk is zijn godsdienst ontnemen?
- 2e. Is het ontnemen van het geloof altijd een kwaad? Er zijn toch genoeg mensen, wier moeilijkheden juist in de taboes en de beperkingen, die hun geloof hun oplegt, gelegen zijn.

Overigens, iemand, aan wie men zijn geloof kan ontnemen, was waarschijnlijk innerlijk niet meer geheel overtuigd.

Zoals de heer Prins de zaak stelt, zou een anti-godsdienstige inderdaad ontoelaatbaar zijn bij maatschappelijk werk. Ik blijf dat betwisten. Ik zou trouwens aan de heer Prins en aan allen, die als hij, tegen een anti-godsdienstige houding principiële (n.b.!) bezwaren hebben, dezelfde vraag willen stellen, die in M. en W. van 26 januari de heer Roes ten aanzien van het positivisme stelde: Mag het misschien? En als het niet mag, dan zouden degenen, die lid zijnde van het H.V. zich toch de luxe van zulke anti-godsdienstige gevoelens permitteren, daaruit de consequentie moeten trekken. Zij zouden in het Verbond een groep zijn, die zijn stem niet zou mogen doen horen.

Met het irrelevant verklaren van dit probleem bedoel ik dit: Als ons of Humanitas door gods-

Naar ons thans eerst gebleken is, bevindt prof. L. de Coninck, die wij gevraagd hebben om een slotbeschouwing naar aanleiding van de in enige nummers van Mens en Wereld gevoerde „driehoekspolemiek”, zich op het ogenblik in de Belgische Congo. Wij hebben ons met hem in verbinding gesteld en hopen binnenkort zijn bijdrage te kunnen publiceren.

dienstigen, die over een subsidie moeten beslissen voor de voeten geworpen wordt: „U is anti-godsdienstig” – dat gebeurt helaas nog maar al te veel, ondanks de „welwillende” godsdienstigen, die de heer Prins bedoelt – dat wij er ons dan niet op beroepen, dat we „slechts” ongodsdienstig zijn, doch dat wij zeggen: Heren, dat valt buiten uw beoordeling en doet hier niets ter zake; wij willen slechts gelijkgezinden helpen. Of wij bij andere gelegenheden misschien gelovigen tot wat u ongeloof noemt zouden willen bekeren – waartoe wij precies hetzelfde recht hebben als u tot het omgekeerde – gaat u niet aan.

Ik zou de humanisten, die met alle geweld niet anti-godsdienstig zouden willen heten, tenslotte slechts dit willen vragen: Rijdt alstublieft de anderen, die deze kwalificatie niet ontsierend vinden, niet in de wielen en voegt u niet bij het koor, dat de anti-godsdienstigen tot tweedeklassers-burgers, tot een soort paria's verklaart.

J. GERH. RAUSCH.

Zomerschool „Socrates”

De Zomerschool van de humanistische stichting „Socrates” wordt dit jaar gehouden van 5 tot 10 augustus in de gebouwen van de Internationale School voor Wijsbegeerte te Amersfoort. Onderwerp zal zijn: „Humanistische vormgeving aan het leven”.

Kosten voor deelneming: f 48,- inclusief volledig pension (alles inbegrepen). Aanmeldingen: Secretariaat „Socrates”, Oudegracht 152, Utrecht.

„Socrates”-conferentie op 18 en 19 mei

De humanistische stichting „Socrates” organiseert op 18 en 19 mei een studieweekend in het Erasmushuis, Oudegracht 152 te Utrecht. Onderwerpen zullen zijn: „Levensovertuiging”, „Persoonlijk leven”, „Sociaal leven” en „Organisatie”.

Kosten voor deelneming: f 3,50 (voor donateurs en contribuanten gratis). Aanmeldingen: Secretariaat „Socrates”, Oudegracht 152, Utrecht.

MENS EN WERELD

verschijnt om de veertien dagen

Hoofdredacteur: dr. H. Bonger.

Redactiesecretaris: H. P. Danz, Schieweg 87c, Rotterdam, Telefoon: 80641.

Administratie, abonnementen en advertenties: Oudegracht 152, Utrecht. Telefoon: 10163. Postgiro 304960, t.n.v. Humanistisch Verbond, Utrecht.

Advertentietarieven op aanvraag. Kleine advertenties: f 1,- per regel. Abonnementen: voor leden van het Humanistisch Verbond f 3,50 p. jaar, voor niet-leden f 6,-. Buitenland f 6,50. Losse nummers: f 0,20.

Spinoza-herdenking in Den Haag

De Haagsche Gemeenschap herdacht zondagochtend 3 februari het feit, dat 280 jaar geleden Spinoza in Den Haag overleed. Deze herdenking was georganiseerd op initiatief van bestuurslid P. Krug. De secretaresse mevrouw A. v. d. Noordaa-v. d. Meer had hiertoe van de heer W. G. van der Tak een aantal prenten en boeken over het leven en werk van Spinoza ter beschikking gekregen, afkomstig uit zijn particuliere verzameling in het Spinozahuis op de Paviljoensgracht. Ook de Koninklijke Bibliotheek had medewerking verleend. In haar openingswoord wees mevrouw v. d. Noordaa erop, dat Spinoza's levens- en wereldbeschouwing nog steeds van grote betekenis is, in het bijzonder voor de moderne humanist.

Vervolgens nam prof. dr. R. van Brakell

Buys het woord, die sprak over: „Mens en Natuur bij Spinoza”.

Bij Spinoza wordt de mens geplaatst in het alomvattend verband der Natuur. De Natuur is bij hem niet langer schepping van een goddelijke macht, welke haar gevormd heeft naar het patroon, dat hem van eeuwigheid voor de geest zweefde: De Natuur is veelmeer volkomen met deze macht samengevallen. In het eerste geval liggen de normen der Natuur niet in, maar buiten haar. Goed heet De Natuur voor zover ze aan die normen beantwoordt, slecht voor zover ze ervan afwijkt. Maar bij Spinoza zijn er geen normen buiten haar te vinden, de Natuur zelf is normatief. Dat wil zeggen, dat de Natuur volkomen is; een vergelijking met een grootheid, die buiten haar ligt, is onmogelijk.

Wat is nu het meest essentiële in de Natuur? De zelfhandhaving. Dan moet deze ook, als meest wezenlijke uiting van het natuurleven goed zijn. Spinoza zoekt hierin dan ook beginsel en uitgangspunt van het zedelijke leven. Er is tweërlei soort van zelfhandhaving, dat van het bestaan en dat van het wezen. De vraag is nu wat het wezenlijke van de mens uitmaakt. De mens is naar zijn diepste zin – volgens Spinozistische opvatting – een redelijk wezen. Hij kan leven vanuit zijn wezen, maar hij kan zich ook bepalen tot het leven in zijn uiterlijkheid, het bestaan. In het laatste geval maakt hij deel uit

van de causale keten, die de wetmatige samenhang der dingen waarborgt. De mens leeft dan niet, maar wordt geleefd. Hij verkeert in de staat der „lijdingen” (passiviteit). Verblind door passies en begeerten wordt hij herwaarts en derwaarts gedreven. De mens, gedreven door zijn passies, is een gevaarlijk wezen. In de staat zoekt hij zich tegen zichzelf en zijn medemens te beschermen. Er is nog een andere weg ter ontkenning. Naar zijn essentie is de mens een redelijk wezen. De mens heeft „deugd”, wanneer hij in zijn ganse doen en laten door de rede geleid wordt. De rede, die in ons werkt, heeft zijn boven-individuele kant. Het is door haar, dat de mens zich aan de passies kan onttrekken. Dit is de weg, die tot de vrijheid voert. In niets anders dan wat de rede in ons leven weet te bewerkstelligen bestaat onze deugd. Dit geeft de mens een gevoel van innerlijke sterkte, dat op zijn beurt een diepe blijmoedigheid over zijn leven uitgiet. „Weldoen en blijde zijn”, tot die beide kan de gehele Spinozistische levensleer worden herleid. De deugd om der deugd wille en niet uit vrees voor straf of met de hoop op een beloning, dat is het wat de Spinozistische levensleer ons met nadruk verkondigt, zo besloot prof. v. Brakell Buys zijn helder betoog.

Den Haag kan terugzien op een zeer geslaagde Spinozaherdenking. In maart hopen de Hagenaars hieraan nog een excursie naar het Spinozahuis te verbinden. Wellicht is dit Haagse initiatief voor andere gemeenschappen aanleiding ook eens een ochtend of studiedag aan deze grote humanist te wijden.

Lezingen voor de Vara

24 februari: P. Spigt over „Wij spelen „mensen””;

3 maart: Dr. J. P. van Praag over „Begeerte heeft ons aangeraakt”;

10 maart: Hella Haasse over „Lof der belangstelling”.

„GELOOF EN ONGELOOF”

Daarover spreekt de Heer P. SPIGT, op
zondagmorgen 24 febr. om half elf in het
Doofstommen Instituut, Ammanstr. 22,
Rotterdam Entree f 0,50
Leden en leden Hum. Verbond f 0,35
Vrijdenkers ver. „DE DAGERAAD”

Op mijn woonark, rand A'dam, zoek ik van
18 juli-eind sept. een abs. eerlijke en be-
schaafde dame of heer van middelb. leeft.,

voor verzorging van huis,

planten, kl. tuin en poes, werkster 1 maal
p. w. aanw., geen huur.
Brieven onder no. febr. 2, bur. van dit blad.

Dame, 31 jaar, Humaniste, algem. ontwikk.,
(moeder van twee schoolg. kinderen) zoekt

VRIEND of VRIENDIN,

lieft in het oosten des lands, voor prettige
omgang o.a. voor een reis naar Zwitserland.
Brieven onder no. febr. 1, bur. van dit blad.

VREDESACTIE

Radicaal Pacifistisch Maandblad

onder redactie van Dr. W. J. JONG en H. KUYSTEN
Administratie-adres: Postbus 246, Rotterdam
Postgiro 445129 • Abonnementsprijs f 5.— per jaar

Laagontwikkelde gebieden

Over dit belangwekkende en actuele onder-
werp is een rapport uitgebracht door de
Commissie Mens en Maatschappij van het
Humanistisch Verbond

Prijs 25 cent

Bestellingen te richten aan:

Centraal Bureau Humanistisch Verbond,
Oudegracht 152, Utrecht,
Postgiro 304960, Telefoon 10163

**De kerkelijken zorgen voor hun wezen door
het instandhouden van weeshuizen etc.**

**Buiten-kerkelijken zorgen voor hun wezen
door zich aan te sluiten bij de**

WEEZENKAS

Vereniging op de grondslag van
het beginsel:

„Opvoeding zonder geloofsdogma”

Inlichtingen omtrent het lidmaatschap
bij de Secretaris W. DE HAAS,
Adm. de Ruyterweg 234, Amsterdam-W.

Indien U zich in de rijen
der humanisten heeft geschaard en
bovendien lid is van de P.v.d.A.

sluit U dan aan bij de

HUMANISTISCHE WERKGEMEENSCHAP

in de Partij van de Arbeid!

Vraagt U eens een proefnummer
van ons maandblad
„VERNIEUWING”

Het secretariaat der H.W.G.,
Haagweg 210, Leiden,
verstrekt U gaarne inlichtingen

CREMATIE

*Heeft U reeds een
codicil geschreven?
Wacht niet tot het
te laat is.*

*Op verzoek worden
codicil-formulieren
gaarne toegezonden.*

VERENIGING VOOR FACULTATIEVE LIJKVERBRANDING

Riouwstraat 186, 's-Gravenhage
Telefoon K 1700-554797

N.V. Levensverzekering-Maatschappij

AURORA (opgericht 1887)

Amsterdam – Herengracht 62 – Telefoon 47006-42878

Kapitaal-, Lijfrente-, Volksverzekeringen

en ... het veel gevraagde

Aurora Spaarcertificaat

(3% rente en een gegarandeerd spaarkapitaal ook na
overlijden) – Vraagt vrijblijvend nadere inlichtingen

REKENSCHAP

Driemaandelijks tijdschrift voor wetenschap en cultuur, onder redactie van Prof.
Dr. H. Freudenthal, Prof. Mr. Dr. H. R. Hoetink, F. P. Huygens, Dr. B. W. Schaper,
Prof. Dr. G. Stuiveling en Prof. Dr. L. G. van der Wal.

Abonnementsprijs f 7,50 per jaar (voor donateurs en contribuanten van Socrates
en voor studenten f 6.— per jaar).

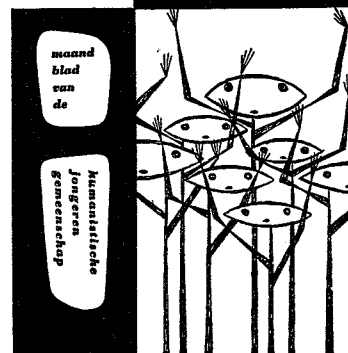
Gratis proefnummers aan te vragen bij het Secretariaat, Oudegracht 152, Utrecht.

Uitgave van de Humanistische Stichting Socrates.

Adverteer in „Mens en Wereld”

Tarieven op aanvraag — Kleine advertenties: f 1.— per regel
Administratie Humanistisch Verbond – Oudegracht 152, Utrecht – Tel. 030-10163

LIBERTYN

Wat leeft er onder de jongeren?

maandblad h.j.g.

redactie secr.: arthur de jong,
vijzelstraat 5, amsterdam

administratie: noorderweg 178
hilversum

abonnement f 2.— per jaar

postgiro 584802 t.n.v. penning-
meester h.j.g. te rotterdam